

ТИПИ ЖАРГОННИХ НОМІНАЦІЙ ПРАЦІВНИКІВ ЗАЛІЗНИЧНОГО ТРАНСПОРТУ

старший викладач Лагдан Світлана Петрівна,

Григоренко Андрій Дмитрович

*Дніпровський національний університет залізничного
транспорту імені академіка В. Лазаряна*

Україна

Постановка проблеми. У вітчизняному мовознавстві жаргон розглядають як певне явище, що входить до національної мови, зокрема до мовлення людей, об'єднаних спільними інтересами. Жаргонній лексиці властиві ненормативність (перебування поза межами літературної мови), стилістична маркованість (переважання в усному неофіційному мовленні), емоційна забарвленість (наявність різноманітних семантичних відтінків, від пестливих, жартівливих до іронічних і навіть знижених, згрубілих чи зневажливих). Для характеристики жаргону враховують і позалінгвальні чинники, тобто використання в певному колективі, професійному чи соціальному. Серед основних причин появи й поширення жаргонної лексики вирізняють зручність, легкість, природність у використанні жаргонізмів порівняно з кодифікованими одиницями (наприклад, термінами). Окрім цього, жаргонізми служать засобом самоідентифікації в певному товаристві, а також вказують на належність до такого товариства.

Оскільки «мова усвідомлюється і використовується як засіб самоствердження, у зв'язку з чим спостерігається тенденція до використання незвичайних, колоритних слів» [10, с. 102], останнім часом спостерігаємо значне поширення жаргонної лексики не лише в соціальних, а й у професійних групах. Не є винятком і мовлення працівників залізничного транспорту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У дослідженні жаргонної лексики української мови, її лексикографічній систематизації значна роль належить Л. Ставицькій. Дослідниця наголошує на культурному феномені

жаргону: «Функціонально-стилістичний параметр жаргонної лексики насамперед пов'язаний із потужною сміховою першоосною, що є складником культури як такої та національної сміхової культури зокрема. Під цим кутом зору ідея сміхового потенціалу жаргонного лексикону легко може бути екстрапольована на екзистенцію української мови» [6, с. 8]. Інший лексикограф Т. М. Кондратюк стверджує, що «...до літературної мови сленгу доводиться пробиватись крізь асфальтну товщу норми. Не агітуючи за поширення нестандартної лексики, вважаємо цей факт дуже показовим, адже він свідчить про надзвичайну потужність нелітературної лексики – особливо в сучасних соціокультурних умовах. Крім того, додатковим аргументом є те, що мову не можна зліпити за власним бажанням, вона живий механізм, що дуже тонко відчуває (навіть передчуває!) зміни у нашій свідомості, сприйнятті світу та загальній культурній орієнтації» [8, с. 22].

Часто дослідники аналізують використання жаргонної лексики в окремих сферах. Наприклад, М. І. Навальна виокремлює в мові української періодики, окрім соціального (кримінального й молодіжного), також і професійний жаргон, зокрема комп'ютерний, економічний і спортивний. «У кожній професії є численні слова та словосполучення з визначеною конотацією, найчастіше глузливою, іронічною або пародійною. Ця лексика й фразеологія вживається паралельно із професійною термінологією як своєрідні синоніми» [4, с. 220], – акцентує дослідниця.

У вивченні жаргонної лексики важливим є з'ясування активних способів і шляхів поповнення її складу, структурно-семантичних особливостей жаргонних номенів. Автор Я. Старченко констатує, що «жаргоновий словотвір є складником загальномовних номінативних процесів, отже потребує розгляду у зіставленні з іншими типами і способами номінації (семантичною, синтаксичною, аббревіаційною)» [7, с. 95]. «Словниковий склад мови чутливо реагує на життя народу – носія і творця мови... Найбільш активним процесом у розвитку лексики української мови, збагаченні її ресурсів є творення нових слів», – переконані автори О. Д. Пономарів та інші [5, с. 160]. Характерними

для мови загалом вони відзначають такі способи словотворення: морфологічний (що містить афіксальний, безафіксний, осново- й словоскладання, аббревіацію й комбінації зазначених способів), морфолого-синтаксичний (перехід слів з одного граматичного класу в інший), лексико-синтаксичний (стягнення в одне слово словосполучення) й лексико-семантичний (переосмислення значення загальноживаного слова).

У жаргонній номінації беруть участь не всі окреслені способи. Так, Н. В. Шульжук виділяє такі: семантичне переосмислення загальноживаного слова, метафоризацію, суфіксацію, осново- й словоскладання, аббревіацію, усічення й запозичення. Т. С. Гарлицька відзначає у творенні українських жаргонних номенів продуктивність серед морфологічних способів суфіксального, суфіксально-префіксального, постфіксального, безафіксного способів, скорочення слів і деаббревіацію (нове прочитання аббревіатур), до малопродуктивних відносить префіксальний спосіб, осново- та словоскладання, телескопію. Серед неморфологічних способів як продуктивний виокремлює мовну гру. У номінації спортивного жаргону Л. А. Карпець виділяє семантичний, словотвірний і синтаксичний способи. Дослідники способів творення комп'ютерної жаргонної лексики Н. Явтушенко й Н. Карафет серед найпоширеніших називають лексико-семантичний, безафіксний та афіксальний способи.

Особливості номінації (способи творення загалом) сучасної жаргонної лексики української спільноти залізничників ще не були об'єктом спеціального аналізу, що й зумовило актуальність цієї розвідки. Автори статті започаткували дослідження української жаргонної лексики працівників залізничного транспорту, зокрема проаналізували вторинну номінацію (метафоризацію, лексико-семантичне переосмислення) як спосіб її творення [3].

Метою статті є визначення основних типів жаргонної номінації відповідно до властивих українській мові способів творення, з'ясування продуктивності кожного з них. Об'єктом дослідження є жаргонні номени на позначення працівників, що обслуговують галузь залізничного транспорту.

Основні результати дослідження. У творенні жаргонної лексики означеної групи беруть участь семантичний (лексико-семантичний), морфологічний, морфолого-синтаксичний способи та мовна гра. Семантична номінація посад і професій працівників залізниці пов'язана з метафоричним перенесенням значення за подібністю кольору, фізичних особливостей, рухів, виконуваних функцій і світосприйняття. Вона вирізняється «креативністю» жаргонних позначень, оскільки здебільшого номени цього типу виникли саме завдяки яскравій уяві працівників щодо специфіки своєї й інших залізничних професій. Найбільшого поширення набули асоціації з представниками тваринного світу (зоосемізмами). Так, наприклад, працівників колії називають *снігурами* через те, що вони працюють у сигнальних жилетах помаранчевого кольору, а працівників колійної машинної станції (КМС) – *сараною*, оскільки під час проведення капітального ремонту колії вони «змітають» на своєму шляху всі кабелі та муфти. До цих прикладів можна також додати порівняння працівників метрополітену із *кротами*. Спосіб пересування став основою метафоричного перенесення зооніма *пінгвіни* – так працівники локомотивного господарства називають працівників колії. Серед найменувань представників тваринного світу, що набули метафоричного перенесення, є й лексема з негативною семантикою – *шакал*, що позначає хижака родини собачих, а в переносному значенні – жадібну, хижу людину. У жаргонному мовленні залізничників *шакалами* йменують машиністів-інструкторів через їх вимогливість до працівників стосовно бездоганного знання своїх посадових обов'язків і дотримання правил техніки безпеки.

Однак не тільки тваринний світ знайшов відображення в жаргонній лексиці залізничників. Серед аналізованої групи слів є кілька прикладів метафоризації назв грибів. Зокрема, працівників, професії яких передбачають роботу з мастильними матеріалами, називають *маслятами*. Чергових по станції або операторів при них іноді називають *мухоморами* через головний убір червоного кольору, у якому вони зустрічають і проводжають поїзди на станціях. Ще однією «альтернативою», пов'язаною із червоним головним

убором, є *Червона Шапочка* (семантичного переосмислення тут набув казковий персонаж).

У групі залізничних жаргонізмів наявні й такі слова, які відображають емоційне сприйняття, пов'язане з виконанням обов'язків працівниками тих чи інших професій. Так, поїзних диспетчерів називають *кнутами*, оскільки на них покладено керівництво рухом поїздів на ділянці і сприяння бездоганному виконанню графіка руху поїздів.

У жаргонній номінації працівників залізниці зафіксовано й використання найменувань представників інших сфер діяльності. Прикладом є військова справа, звідки взяті лексеми *старшина* і *старпом*, які в залізничному жаргоні набули нового значення – старший маневровий диспетчер. А ось інша лексема *ніхота* на позначення роду військ у мовленні залізничників унаслідок семантичного переосмислення стала позначати працівників колії, чому сприяв спосіб пересування. До того ж, зустрічається й жаргонне звертання на основі надання військовій лексемі *командир* нового значення. Це звертання поширене в багатьох професійних і соціальних жаргонах. Цікавим є його вживання в жаргонній лексиці залізничників, де воно відображає особливості виконання посадових обов'язків: до поїзних диспетчерів іноді звертаються «*командир*».

Подібним прикладом використання назв працівників інших галузей у значенні посад залізничників є представники сільського господарства. Так, машиністів тепловозів іменують *трактористами* через те, що і тепловоз, і трактор працюють за допомогою дизельного двигуна. *Колгоспниками* називають локомотивні бригади, які працюють на тепловозах ЧМЕЗ. Підставою для переосмислення тут, очевидно, є маневрові пересування, що асоціюються з однотипним рухом сільськогосподарської техніки в полі.

Морфологічна (словотвірна) номінація в жаргонному мовленні залізничників перш за все обумовлена прагненням працівників «скоротити» певні терміни, що утворені з декількох слів. Це пов'язано з тим, що на залізничному транспорті економія часу є одним із найважливіших компонентів організації роботи. Найбільш поширеним є суфіксальний спосіб, зокрема його

різновид універбація, «при якому словосполучення за допомогою суфіксації згортається в слово» [9, с. 749]. Під час цього способу твірною основою стає мотивуюче слово словосполучення, інші відкидають. Шляхом універбації утворені розмовні найменування працівників різноманітних залізничних служб, які, проте, належать не до жаргонної лексики, а до професіоналізмів, оскільки позбавлені мовної експресії. Так, наприклад, працівників колійного господарства називають *колійниками*, локомотивного – *локомотивниками*, а вагонного – *вагонниками*. За характером виконуваної роботи працівників вантажного господарства йменують *вантажниками*, а пасажирського – *пасажирниками*. Як бачимо, ці номени утворені шляхом відкидання другого слова й додавання суфікса *-ик*.

Прикладом універбації серед жаргонної лексики на позначення працівників залізниці є номени суржикового характеру, наприклад: *главнюк* – головний кондуктор; *движок* – працівник служби руху. Останній жаргонізм має й український аналог *рухівець*. Також цим способом утворені й інші жаргонізми. Зокрема, регулювальників швидкості руху вагонів називають *башмачниками*, тому що їх робота полягає у підкладанні гальмівних башмаків під вагони під час їх розпуску на сортувальній гірці. Інші приклади універбації: *вузловики* – працівники залізничних вузлів; *компресорники* – оператори компресорних установок; *автоматчики* – працівники вагонного депо, які займаються випробуванням автоматичних гальм; *контактники* – працівники служби енергопостачання, які обслуговують контактну мережу.

Шляхом суфіксації утворений жаргонний номен *водило (воділа)*, що має поширення серед автомобілістів, таксистів, водіїв громадського транспорту, а також у жаргонах соціальних груп. Зважаючи на функціональні особливості виконання посадових обов'язків, машиністів залізничного транспорту теж називають *водилами, воділами*. Із цим же суфіксом утворена лексема *помагало* – помічник машиніста. Здебільшого додавання суфікса характерне до основи загальної назви, у зв'язку з чим помітно виділяється жаргонна назва *есцебіст* (електромонтер з обслуговування пристроїв автоматики й телемеханіки), яка

утворена приєднанням суфікса *-іст* до аббревіатури *СЦБ* – *сигналізація, централізація і блокування*.

Окрім суфіксації, словотвірна номінація в залізничній жаргонній лексиці представлена й префіксацією, правда, лише одним прикладом, утвореним за допомогою префіксоїда *пів-*. Так, одного провідника на два вагони називають *півпровідником*. Цей номен має характерне емоційне забарвлення, підкреслює особливості професії, умови праці.

До безафіксного способу словотворення належить усічення, яким утворений жаргонний номен з виразною емоційною семантикою *контра* – контролер-ревізор у приміських поїздах. Цікавим є приклад, коли у словосполученні відкидають декілька слів, а основне піддають усіченню. Таким чином утворена лексема *рефи* – бригади рефрижераторних секцій.

На позначення працівників служби енергопостачання в залізничному жаргоні наявний номен *павутинники*, що виник через метафоричне зіставлення контактної мережі, яку вони обслуговують, із павутиною. В утворенні цього слова відбулося поєднання двох способів – семантичного й морфологічного (суфіксального).

Мовна гра як неморфологічний спосіб творення жаргонної лексики «передбачає навмисне перекручування слів, зміну (випадання) звуків (для англійської мови), переоформлення та переосмислення слова за зразком іншого, поєднання подібних за звучанням слів тощо і допомагає виразити переважно негативне ставлення до описуваних предметів та явищ» [1, с. 28]. Цим способом утворений жаргонний номен *імператор* – оператор при ДСП (черговому по станції).

Морфолого-синтаксичний спосіб знайшов відображення у творенні таких жаргонних номенів: *крановий* – машиніст крана на станції; *селекторний* – механік селекторного зв'язку.

Висновки та пропозиції. Таким чином, можемо констатувати, що в жаргонній номінації працівників залізничного транспорту найбільшого поширення набув семантичний спосіб. До продуктивних належить також

словотвірний, зокрема суфіксальний. Специфікою творення номенів аналізованої групи є активне застосування різновиду суфіксації універбації, що полягає у відкиданні окремих слів словосполучення й додавання до основи мотивуючого слова суфікса.

Малопродуктивними серед морфологічних способів у творенні жаргонних позначень посад і професій працівників залізниці є префіксальний та усічення, зовсім не характерні префіксально-суфіксальний, безсуфіксний способи, осново- й словоскладання, аббревіація. Незначною продуктивністю відзначається мовна гра (одне жаргонне слово) й морфолого-синтаксичний спосіб, яким утворено всього два номени.

Оскільки об'єктом нашого аналізу стали лише жаргонні найменування працівників, що обслуговують галузь залізничного транспорту, залишаються недослідженими словотвірні особливості жаргонної лексики інших тематичних груп та з'ясування продуктивності тих чи інших способів у загальному творенні некодифікованих номенів залізничної галузі. У цьому й вбачаємо перспективу подальших наукових розвідок.

Список використаних джерел:

1. Гарлицька Т. С. Словотвірний потенціал жаргонної лексики (на матеріалі української, російської та англійської мов). *Вісник КНЛУ. Серія Філологія*. 2015. Т. 18, № 2. С. 23-29.
2. Карпець В. А. Український спортивний жаргон: структурно-семантичний аспект: автореферат дис. на здоб. наук. ступ. канд. філол. наук: 10.02.01. Харків, 2006. 21 с.
3. Лагдан С. П., Григоренко А. Д. Вторинна номінація як спосіб творення жаргонної лексики працівників залізничного транспорту. *Альманах науки: науковий журнал*. 2018. № 6/2. С. 30-32.
4. Навальна М. І. Динаміка лексикону української періодики початку ХХІ ст.: монографія. Київ: Інститут української мови, 2011. 328 с.

5. Пономарів О. Д., Різун В. В., Шевченко Л. Ю. та ін. Сучасна українська мова: підручник. Київ, 1991. 312 с.
6. Ставицька Л. Українська мова без прикрас. *Короткий словник жаргонної лексики української мови*. Київ, 2003. С. 6-14.
7. Старченко Я. Сучасна жаргонологія й словотвірні інновації в жаргонах української мови (до постановки питання). *Лінгвістичні студії: зб. наук. пр.* Донецьк: ДонНУ, 2011. Вип. 23. С. 93-97.
8. Сучасний український сленг і його місце в мовному і метамовному дискурсі. *Словник сучасного українського сленгу* / упор. Т. М. Кондратюк. – Харків, 2006. С. 4-32.
9. Українська мова: енциклопедія / редкол.: Русанівський В. М. (співголова), Тараненко О. О.(співголова), М. П. Зяблюк та ін. 2-ге вид., випр. і доп. Київ, 2004. 824 с.
10. Шульжук Н. В. Сленг як нелітературний пласт сучасної української лексики. *Наукові записки. Серія «Філологічна»*. 2011. Вип. 21. С. 102-112.
11. Явтушенко Н., Карафет Н. Способи творення української комп'ютерної жаргонної лексики. *Всеукраїнська наукова конференція «Історичні регіони України: минуле та сучасність»*. Харків, 2013. С. 114-116.